

OUTI OJA

”Äiti ja lapsi”. Tragedia nälänhädän aikaan

Aleksis Kiven *Kanervalaan* (1866) sisältyvän kertovan runon ”Äiti ja lapsi”¹ aiheena on nälänhätä ja siitä aiheutuva kärsimys, josta Kivellä on ollut myös omakohtaisia kokemuksia (Ekelund 1966: 75). Runossa nälänhätää kuvataan unenomaisesti. Kuoleman tematiikan värittämässä runossa sairauksien runtelema äiti lähettää nälkiintyneen poikansa kerjuumatkalle pois salotorpasta kylmään ja myrskyisään tammikuiseen korpeen. Runon lopussa kuvataan, kuinka poika paleltuu korvessa kuo-
liaksi samaan aikaan kuin hänen äitinsä menehtyy majansa olkipatjalla tautinsa koettelemuksiin.

Äidin ja lapsen asetelma nousee esille jo Kiven runon alussa. Se on toistuva motiivi Kiven tuotannossa. Rafael Koskimies (1974) on nostanut esille Kiven *Mansikoita ja Mustikoita II* -albumissa (1860) ja *Kirjallisen Kuukauslehden* (1866) sikermässä julkaistut runot. *Mansikoiden ja mustikoiden* toinen runo ”Kaunisnummella” sisältää lapsen ja äidin aiheelman kuten myös *Kirjallisen Kuukauslehden* sikermän runot ”Lapsi” sekä ”Kaukametsä”, äidin ja lapsen välinen dialogi taivaasta ja autuaitten maasta. ”Lapsi”-runo kuvaa lasta, joka toisin kuin ”Äiti ja lapsi” -runossa pääsee metsäretkeltä onnellisesti kotiin äitinsä luo. Unohtaa ei tässä yhteydessä sovi myöskään *Seitsemää veljestä* (1870), jossa Seunalan Anna laulaa ”Sydämeni laulua” lapselleen. Koskimies (1974: 120) onkin epäillyt, että myös ”Sydämeni laulun” syntyajankohta osuu Kiven lyyrisesti hedelmälliseen vuoteen 1866, jolloin *Kanervala* syntyi. Niin ”Äiti ja lapsi” -runossa kuin ”Sydämeni laulussakin” äidin ja lapsen välisessä yhteydessä tapaa metafyyssistä, tuonpuoleiseen kurkottavaa ulottuvuutta.

Aleksis Kivi ei kirjoittanut äidin ja lapsen suhteesta ainoastaan kaunokirjallisissa teksteissään vaan käsitteli aihetta myös kirjeissään. Kirjoittaessaan läheiselle ystävälleen Robert Svanströmille (1838–1901) Siuntiossa 11.7.1863 hän päätyy pohtimaan äidin ja lapsen välistä suhdetta lähtökohtanaan Nurmijärven kirkon alttaritaulussa kuvattu madonnan ja lapsen asetelma (ks. Kivi 2012: 183). Vaikka ”Äiti ja lapsi” -runoa ei liene mielekästä tulkita Kiven omaelämäkerran valossa, eri lähteiden perusteella on kiistatonta, että äidin ja lapsen motiivi kiinnosti Aleksis Kiveä koko hänen kirjallisen uransa ajan.

”Äiti ja lapsi” -runo liittyy myös ilmestymisajankohtansa historialliseen tilanteeseen. Vahvalla kuolematematiikallaan se yhdistyy Suomessa ja koko Euroopassa vuosina 1866–1868 riehuneeseen suureen nälänhätään, joka jäi lopulta Euroopan viimeiseksi suurimittaiseksi väestönmenetykseksi. Oiva Turpeisen mukaan nälkävuosien pahin ajankohta oli talvi 1867–1868, jolloin isolla osalla ihmisistä oli vaihtoehtona vain kerjuulle

¹ En viittaa tekstissäni ”Äiti ja lapsi” -runoa siteeratessani sivunumeroihin vaan annan säikeistöjen numerot, jolloin runoa on helppo seurata mistä tahansa painoksesta. *Kanervala*-sitaatit on otettu kirjasta Aleksis Kivi (1944): *Kootut teokset IV. Runot ja kirjeet*. Helsinki: SKS.

lähtö. Ongelmaksi koitui se, että kerjäläisiä oli paljon. Kulkutaudit levisivät liikkujien välityksellä, ja nälkään ja tauteihin kuoli talven aikana yli 100 000 henkeä. (Turpeinen 1986: 29.) Kiven runo ilmestyi vuonna 1866, jolloin suuri nälänhätä oli jo kolkuttelemassa ovella – ei ihmekään, että nälänhädän aiheuttamasta kuolemasta on noussut ”Äiti ja lapsi” -runon kantava aihe.

”Äiti ja lapsi” -runon rakenteesta ja lajista

Kertova ”Äiti ja lapsi” -runo asettuu Kiven *Kanervalan*-kokoelman 15 runosta koostuvan kokonaisuuden kahdeksanneksi runoksi. Se sijaitsee siis keskellä runokokoelmaa, ”Helavalkea” ja ”Rippilapset” -runojen välissä. Rakenteeltaan ja muodoltaan se toistaa monia *Kanervalalle* tyypillisiä piirteitä. Pitkä, kertova runo – tai Kiven kokoelman alaotsikon määritelmän mukaan ”runoelma” – koostuu kahdestakymmenestä yhdeksästä nelisäkeisestä säkeistöistä. Se on kirjoitettu suomen kielen sanapainolle ja intonaatiolle luonnolliseen laskevaan mittaan, ja sitä voi pitää esimerkiksi Kiven trokeevaltaisista säeparirunoista. Säkeitä ja säkeistöjä ei ole sisennetty, vaan uusi säe alkaa aina samasta kohtaan paperin vasenta reunaa. Säkeen alussa oleva sana on kirjoitettu isolla alkukirjaimella, ja runon säkeet ovat suhteellisen tasapitkiä.

Rakenteeltaan ja aihepiiriltään ”Äiti ja lapsi” -runo nivoutuu jossakin määrin balladin lajiin. Ensinnäkin se koostuu toistuvista nelisäkeisistä säkeistöistä, minkä on todettu olevan paitsi balladeille myös Kiven ajan runoudelle tyypillistä (ks. esim. Hosiaisluoma 2003: s. v. *balladi*). Satu Grünthalin (1997: 10) mukaan balladi on rakkautta ja kuolemaa käsittelevä kertova runo, johon kytkeytyy usein kolmiodraaman kuvio. Sen tapahtumat ovat traagisia, ja niihin liittyy kuolemia, murhia ja itsemurhia. Balladeille tyypillisiä motiiveja ovat esimerkiksi kalmankalpeat neidot, yö, kuutamo, virta ja välitilan henget. (Mt.: 10.) Vaikka kaikki näistä piirteistä eivät ”Äiti ja lapsi” -runossa toteudukaan, balladille ominaiset piirteet ovat siinä kuitenkin esillä. Kyse on rakenteeltaan kaavamaisesta runosta, joka kuvaa päähenkilöittensä – äidin ja hänen poikansa – kuolemaa sekä symbioottista äidin ja pojan välistä rakkautta. Kohtalokkaan myrskytön ja liminaalisen metsän kuvaaminen puolestaan liittyy runon balladin lajin motiiviperintöön. Objektivoivan kertojan etäännyttävä tyyli lisää balladivaikutelmaa.

”Äiti ja lapsi” -runossa toistuvat koko kokoelmalle ominaiset loppuheittoiset sanamuodot, kuten ”poikans”, ”kans”, ”ympär”, ”seinis”, ”arkus”. Näistä Kivi sai jo aikalaiskritiikissä moitteita (ks. esim. Rahikainen 2009: 111–115; Lehtonen 1931: 223–229). Jo *Mansikoita ja mustikoita* -niteessä julkaistuja Kiven runoja kritisoidessaan August Ahlqvist kielen puutarhurina valitti, että Kivi ”leikkelee nim. sanoja niin kuin äkkinäinen nauriin-listijä naurista” (sit. Lehtonen 1931: 224). Kritiikkiä Kiven muotokieltä – esimerkiksi juuri loppuheittoja ja Uudenmaan murrepiirteiden käyttöä – kohtaan esitti Ahlqvistin ohella myös mm. Julius Krohn. Kivi itse puolustautui kriitikkojaan vastaan *Kanervalan* esipuheessa, jossa hän toteaa käyttäneensä lyhennyksiä säästäväisesti. Hän toteaa tarkoi-

tuksenaan olleen vain tukeutua Etelä-Suomen puhekieleen: ”Niiden [lyhennysten] käyttämisellä voidaan kielellemme lisätä lyhykäisiä ja varsinkin yksitavuisia sanoja, joita se tarvitsee, voidaksensa keveämmästi liikkua vaihtelevaisissa, uudemmissa runomitan laaduissa” (Kivi 1951: 18, sit. Viikari 1987: 96).

”Äiti ja lapsi” -runo alkaa esittelemällä niin miljöön kuin myös runon päähenkilöt, köyhän ja sairaan äidin sekä hänen poikansa.

Mökki matala on kankahalla;
Kenen kurjan asuinmaja tää?
Vaimo köyhä, raukeneva sairas
Asuu siellä poikans pienen kans.

Kinostornit mökin ympär seisoo,
Rakentamat vinkan pohjosen,
Taivas kirkkahana kaarteleikse,
Seinis paukkuu tammi-pakkanen.

Äyriä ei äitin arkus löydy,
Huoneen kaarnaleipä kaikki on,
Nälkäsenä tulisijal istuu
Äänetönnä pieni poikainen.
(Säkeistöt 1–3.)

Runon ensimmäisessä säkeistössä kaikkitietävä, ulkopuolisen kertoja-fokalisoijan kaltainen puhuja kääntyy lukijan puoleen. Alkusointuja (”mökki matala”, ”kenen kurjan”, ”poikans pienen”) ja loppuheittoja käyttäen hän kohdistaa katseensa kankaalla sijaitsevaan mökkiin ja tunteenomaisella kysymyksellä ”kurjasta mökistä” kääntää lukijan huomion sen asukkaiden materiaaliseen kurjuuteen. Pian kertoja jo esittelee runon keskeishenkilöt, äidin ja pienen pojan, joiden väliseen symbioottiseen suhteeseen runo keskittyy. Miljöötä on mahdotonta paikantaa tarkasti johonkin tiettyyn maantieteelliseen ympäristöön, sillä mökin kerrotaan vaan sijaitsevan ”kankahalla”. Kertovalle runolle tyypillisesti runossa sekoitetaan jatkuvasti kertojan osuutta ja henkilöitten puhetta tai ajattelua.

Runon alussa ulkopuolisen kertojafokalisoijan zoomauksen asteet vaihtelevat: ensimmäisten säkeiden miljöön kuvauksesta siihen, kun hän myöhemmin siirtyy mökin sisälle esitellen runon keskeishahmot. Toisessa säkeistössä kertoja kuvaa laajemmin miljöötä eli salokorvessa riehuvaa rajua, tammikuista talvea. Vaikka mökki on kurja, suojaa se sentään kahta köyhää asujaa ankaran talven kinostorneilta. Kolmannessa säkeistössä fokuksessa ovat tapahtumat mökin sisällä: käy ilmi äidin ja lapsen kärsimys, kun rahaa ei ole, on vain pala kaarnaleipää.

Jo runon kolmessa ensimmäisessä säkeistössä syntyy ”Äiti ja lapsi” -runolle ja myös osalle muita *Kanervalan* runoja tyypillinen ulko- ja sisätilan vaihtelu. Vesa Haapala (2012) on kiinnittänyt huomiota tähän vaihteluun, joka sisältyy ”Äiti ja lapsi” -runon lisäksi erityisesti ”Helavalkea”-runoon. Haapalan mukaan teeman kannalta ajallisesti etäiset runot yhdistyvät näin rakenteellisesti toisiinsa ja yhtenäistävät *Kanervalaa* yksittäisiä runoja merkityksellisiksi teoskomposition osiksi.

Viidenteen säkeistöön tultaessa runossa on asennonvaihdos: kaikkitietävä kertojafokalisoija jää syrjään, kun sairaana vuoteessaan makaava äiti puhkeaa monologiin ja osoittaa sanansa pojalleen:

”Oma poikaiseni, armahani,
Sydämeni kultakäpynen,
Täytyypä mun lähettää sua käymään,
Mieron kurjaa tietä astumaan.

Tule tänne, puenpa sun päälles,
Ettes talven kylmäs palele;
Ota olkahasi paimenlaukku,
Siihen pannos antipalaset.”
(Säkeistöt 5–6.)

Runon kaikkietävä puhuja saa nyt väistyä äidin monologin tieltä. Äidin täytyy ruokapulan takia lähettää oma lapsensa kerjäämään talven kylmyyteen. Vaikka päätös on kauhea, äidin tavasta puhutella poikaansa hellittelysanoin välittyvät huoli ja rakkaus. Toisaalta imperatiivimuotoiset kehotukset ”[t]ule”, ”[o]ta” ja vanhahtava ”[p]annos” osoittavat ehdottomuudellaan, kuinka äidillä ei ole muuta mahdollisuutta. Vaikka mahdollisuus selviytyä talon ulkopuolella on pieni, lähettäähän äiti poikansa ”emäntien armoo anomaan”, se on kuitenkin suurempi kuin silloin, jos poika jäisi mökkiin yhdessä äidin kanssa. Takin pukeminen päälle, elämänohjeiden antaminen matkalle ja kaarnaleivän tarjoaminen kertovat siitä, että äiti todellakin toivoo poikansa selviytyvän tilanteessa, jossa hänellä itsellään ei samaa mahdollisuutta enää ole.

”Äiti ja lapsi” -runon kolme ensimmäistä säkeistöä ja niitä seuraavat kaksi seuraavaa säkeistöä osoittavat runon rakentuvan toisaalta kaikkietävän kertojafokalisoijan hallitsevien osien ja äidin monologimaisten osuuksien vuorottelusta. Tällainen strategia – traagisten, lyyristen ja eppisten aspektien yhdistely – on laajemminkin tyypillistä Kiven kirjailijalaadulle, esimerkiksi hänen *Seitsemän veljestä* -romaanilleen. Pirjo Lyytikäinen (2004) puhuu jopa karnevalistisesta monilajisuudesta, jonka liittää toisiinsa ”runon ja proosan tai lyyrisen ja koomisen sekä idyllin ja groteskin katastrofin” ja *Seitsemän veljeksien* rakenteen eppisen episodimaisuuden (mt.: 180). ”Äiti ja lapsi” -runon alku paljastaa jo, että koomisuudella ei ole tässä tekstissä osaa eikä arpaa. Runon dynamiikka kutoo pikemminkin lyyristen, eppisten ja draamallisten piirteiden vaihtelusta verkoston, jota traaginen sävy liimaa yhteen.² Huomionarvoista on se, että poika ei pääse runossa ääneen – äiti on se, joka saa äänensä kuuluville.

”Äiti ja lapsi” -runon seuraavat säkeistöt (8–10) siteeraavat kaikkietävän puhujan seitsemännessä säkeistössä esittämän kuvailun jälkeen äidin puhetta pojalleen. Puheessa korostuu rohkaiseva ja ohjaileva sävy, elämänohjeiden antaminen. Rohkaisu näkyy kehuvassa puhuttelussa ”[o]le oma, uljas poikaseni”. Ohjailevuutta puolestaan ilmenee erityisesti kymmenennessä säkeistössä, jossa äiti opastaa poikasta olemaan

² Neljässä ja viidennessä säkeistössä runosta paljastuva murhenäytelmä, vanhempi lähettämässä lapsensa kerjuulle nälänhädän keskellä, ei ole mitenkään tavaton kirjallisuuden historiassa. Vertailuun voi nostaa Charles Perrault’n (1628–1703) muokkaaman vanhan kansansadun ”Peukaloinen” (ransk. *Le Petit Poucet*, 1697). Se kertoo veljeksistä, jotka vanhemmat – puunhakkaaja vaimoineen – hylkäävät metsään katovuosien ja ankaran nälänhädän takia. Siinä missä Kivi kirjoitti *Kanervalan* 1860-luvun suurten nälkävuosien kynnyksellä, Perrault’n kansansadun ilmestymisajankohta oli Euroopan suuret nälkävuodet 1600-luvun lopussa.

tekemättä ”madollenkaan pahaa”. Rohkaisu välittyy erityisesti idyllisessä tavassa, jolla äiti kuvailee Suomen kesää päämääränään saada lapsensa uskomaan, että suvi voittaa ankaran talven jälkeen:

Meil on kohta kesä lämmin, kaunis:
Viita soi ja linnut laulelee,
Koska mansikkoja poimeilemme
Ahol paistehessa auringon.
(Säkeistö 9.)

Äidin maalailussa Suomen kesä osoittautuu lintujen laulun, auringon ja ahomansikoiden paratiisiksi. Tässä kohdin on syytä huomata Vesa Haapalan (2012) esille nostama yhteys runoihin ”Keinu” ja ”Jouluilta”, jotka nekin sisältävät nopeita siirtymiä talvisen ja kesäisen maiseman välillä. Idyllinen kesä on poissa, mutta äiti haluaa ”me”-muodossa valaa lapseensa uskoa talven vallan murtumiseen lämpimän kesän edessä. Lukijan mieleen heräävät 1600-luvun lopun suurten katovuosien (1695–1697) jälkimainingit. Suurten katovuosien taittuessa 1600-luvun lopussa syntyi kesäisen luonnon ylistystä pursuileva ”Suvivirsi”, joka ilmestyi vuoden 1701 virsikirjassa (ks. Lappalainen 2012). Kivi maalaillee ”Suvivirren” kaltaista luontokuvastoa aurinkoiseen ja linnunlauluineen.

Kun ”Äiti ja lapsi” -runon äiti sitten lopulta saa poikansa matkaan ”[e]mäntien armoo anomaan”, hän puhkeaa huohotuksensekaiseen itkuun. Katsellaan äiti seuraa lastaan ikkunan äärestä:

Kauvan äiti häntä katseleevi
Äärelt mökin pienen akkunan;
Kyynelvirta hänen helmaans vuotaa,
Povi painuu, sydän musertuu.

Katoo viimein hänen silmistänsä
Metsän korpeen pieni matkamies,
Äiti vuoteellensa kallistuuvi
Taivaan korkeuteen rukoillen.
(Säkeistöt 12–13.)

Runon äiti jää ikkunan takaa seuraamaan lastaan. Hänen tunnetilansa kerrotaan tällä kertaa kaikkietävän kertojafokalisoijan näkökulmasta. Motiivi ikkunan äärellä istuvasta, kontemploivasta ihmisestä on nousut esille lyriikan historian eri vaiheissa.³ Kiven runon ikkunamotiivi on tärkeä. Siinä käy selkeästi ilmi ajatus äidin ja lapsen elämän erottumisesta, mitä korostaa kaikkietävän kertojan valitsema näkökulma. Ikkuna erottaa äidin ja pojan toisistaan, kun lapsi lähtee ulos pimeään metsään, kavalaan maailmaan. Äidin tunnetilaa kuvataan metaforisilla ilmauksilla, hänen fyysisten reaktioittensa kautta: ”povi painuu, sydän musertuu” ja helmaan vuotaa ”kyynelvirta”. Äiti ei pysty sietämään ajatusta siitä, että on lähettänyt poikansa kerjuulle, ja taipuukin rukoilemaan ”[t]aivaan korkeuteen” paneutuen makuulle vuoteeseen.

³ 1800-luvun loppupuolen symbolistirunoilijoiden tekstejä tulkittaessaan Patrick McGuinness (2015) päättelee ikkunan ja lasin motiivin olleen erittäin tärkeä symbolistien lyriikassa. Ikkunan ääreen sijoittavalta työpöydältä runoilija voi katsoa ulos ja tarkkailla turvallisesti ulkona riehuvaan ilmaan. Symbolistien lyriikassa tulee usein esille ajatus siitä, kuinka kauhea maailma on kaukana turvatusta tilasta, mutta siihen voi ikkunan kautta luoda turvallisesti katseensa. (Mt., 12.)

Neljännessätoista ja viidennessätoista säkeistössä ”Äiti ja lapsi” -runo jatkuu pimentyvän talviyön tarkalla ja yleispätevällä kuvauksella, jolla runon kaikkietävä kertoja myös ennakoi päähenkilöidensä kohtaloa: ”myrsky vuorilt kiljuu, / Kaikkial on pauhu, pimeys”. Myrskyn eli metonyymisesti ajateltuna luonnon voimaa kuvataan personifikaatioiden avulla: ”Pinta maan ja otsa kylmän taivaan / Peittyy lumituiskun kierrokseen”. Huomionarvoisella tavalla säkeissä niin maa myrskyineen kuin myös taivas kylmine otsineen kuvataan ihmisruumiin kuvaston avulla: samanlaisesti niin taivas kuin maakin kokevat mullistuksia.

Lukijalle ei paljasteta, missä pieni poika on talvimyrskyn keskellä, mutta kiertoteitse herätetään huoli hänen kohtalostaan, kun äidin kerrotaan heräävän hirveään ääneen: ”Peto in ulvominen herättäävi / Kurjan vaimon vaisy unestans”. Runo jatkuu yksityiskohtaisella kuvauksella susilauman ulvomisesta: ”kaikuu susilauman ääni, / Parku, meteli ja ähellys.” Runo rakentuu tässäkin vahvaan sisä- ja ulkotilan vastakkaisuuteen: mökin ulkopuolinen tila rinnastuu pelkoihin. V. Tarkiainen on tulkinnoissaan kiinnittänyt huomiota siihen, kuinka ”Äiti ja lapsi” -runon susiaiheessa ja talvisen luonnon kuvauksessa on näkyvissä vaikutteita Zacharias Topeliuksen runosta ”Salomaan joulu” (originaali ”Ödemarkens jul”, 1846) (Tarkiainen 1984). Topeliuksen runo alkaa samankaltaisella lumisen myrskyn kuvauksella, jota Kiven runokin ilmentää, ja se kertoo vaeltajasta, joka löytää myrskyn keskeltä mökkiin turvaan.

Kohti kuolemaa

”Äiti ja lapsi” -runon puolivälissä kuvattu kylmä ja myrskyinen talvimetssä on eräänlainen liminaalinen maailma, joka vihjaa runossa siirtymiseen askel askeleelta kohti kuolemaa. Tästä runosta näyttää olevan kokonaan poissa Kiven ”Metsämiehen laulussa” esiintyvä voimantunto runon minä julistaessa: ”Metsän poika tahdon olla, / sankar jylhän kuusiston, / Tapiolan vainolla / karhun kanssa painii lyön, / ja mailma Unholaan jääköön”. ”Metsämiehen laulun” reippaissa, luontoa oodin sävyisesti ylistävissä säkeissä metsä edustaa puhujan kaipuuta luonnon helmaan. Traagisesti virittyneessä ”Äiti ja lapsi” -runossa metsään kirjautuu hyvin konkreettinen kuoleman läheisyys. Siinä missä ”Metsämiehen laulussa” runon minä puhuu ensimmäisessä persoonassa, ”Äiti ja lapsi” -runossa kaikkietävän kertojafokalisoijan distanssi kuvattuihin henkilöihin – äitiin ja lapseen – on pitempi, vaikka runossa välillä tullaankin lähelle äitiä ja siteerataan hänen puhettaan.

Kun äiti sitten runossa herää poikansa lähdön ja nukahtamisensa jälkeen susien ulvontaan, se rinnastuu hänen mielessään ”sieluin kirkunaan”. Runon kaikkietävä kertoja lähestyy taas äitiä ja tarkentaa hänen kasvoihinsa kuvatessaan tämän tunnetilaa:

Tämän kuulee kauhistuksel vaimo,
Toki liikkumatta vuoteeltans;
Hikihelmet kylmät otsalt kiirii,
Kun hän hiljaisuudes rukoilee:

”Pelasta mua täältä, korkee taivas,
Pelasta myös pieni poikaisein!
Täällä aina ahdistus ja tuska,
Siellä rauha ijankaikkinen.”
(Säkeistöt 18–19.)

Kauhuissaan äiti ei enää liiku vuoteeltaan. Hän kääntyy rukoilemaan itsensä ja lapsensa puolesta ja suuntaa sanansa korkeammalle voimalle. Sitaatti päättyy antiteettisiin ilmaisuihin: maan päällä on ”ahdistus ja tuska”, kun taas taivaassa odottaa ”rauha ijankaikkinen”. Säkeet herättävät kaikuja Seunalan Annan *Seitsemässä veljeksessä* lapselleen laulamasta ”Sydämeni laulusta”, joka sekin asettaa vastakohtaisiksi arkisen elon maan päällä ja ikirauhan taivaassa. Seunalan Annalle tuonen viita rinnastuu rauhaan, kun taas maanpäällinen elo näyttäytyy ankarana ahdistuksena: ”kaukana on vaino, riita, / kaukana kavala maailma”. ”Sydämeni laulun” puhuja sekä ”Äiti ja lapsi” -runon äiti kuuluvat Kiven metafyyssisiin äitihahmoihin. Heissä on kuitenkin se ero, että Seunalan Annan voi tulkita laulavan tietoisena siitä, että on antanut syntymän lahjan lapselleen, mutta että elämän tien lopussa on lopullinen rauha – välttämättä kyse ei ole kuoleman toivomisesta lapselle vaan elämän rajallisuuden syvällisestä ymmärryksestä. Sen sijaan ”Äiti ja lapsi” -runon äidin toive on konkreettisempi – hän toivoo kuoleman poistavan lapseltaan ja itseltään tämänpuolisen maailman tuskat.

Äidin hiljainen rukous ja kääntyminen taivaan voimien puoleen ei jää kuulematta. Huolimatta siitä, että myrsky riehuu ”kankahal”, kaikkietävä kertoja toteaa: ”Rukouksens kuultiin korkuudes”. Runon seuraavat säkeistöt sisältävät heijastavan, paralleelin rakenteen, kun äidin ja lapsen kohtalot esitetään peräkkäin ja peilikuvamaisina:

Tähtikirkas puol-yön taivas kiiltää,
Myrsky raueten jo hengittää,
Äänetön, kuin lähde lehtilaaksos,
Sinisyydes loistaa kelmee kuu.

Vaaleana olkivuoteellansa
Vaimo kuolon unta uneksuu
Kädet ristis rinnoillansa kylmil;
Rukoukseen on hän nukkunut.

Vaaleana lumivuoteellansa
Talvimetsäs poika uneksuu
Kädet ristis vasten kylmää rintaa;
Rukoukseen on hän nukkunut.
(Säkeistöt 21–23.)

Taivaan reagoiminen äidin rukoukseen näytetään sitaatin ensimmäisessä säkeistössä, jossa kuvataan myrskyn rauhoittumista metsässä. Levottoman tilanteen jälkeen kuvataan myös kuuta taivaalla. Sitaatin kaksi jälkimmäistä säkeistöä ovat runon ydinsäkeistöt. Niiden sisältämät paralleelit lauserakenteet (esim. ”Vaaleana olkivuoteellansa” / ”Vaaleana lumivuoteellansa”) korostavat äidin ja pojan yhteistä kohtaloa sekä uskoa tuonpuoliseen: niin äiti kuin poika ovat nukahtaneet samanaikaisesti kädet ristissä rinnallaan. Minkä Jumala on joskus yhteen asettanut, sitä ei ihminen erota.

Laajemmin äidin ja lapsen rinnakkaisiksi kuvatuissa kohtaloissa on kyse Aleksis Kiven teksteissä ilmenevästä kahden henkilön symbiootti-

sesta suhteesta, josta Tiina Kukkonen (2015) on kirjoittanut. Kukkonen nostaa Kiven tuotannosta esille lukuisia esimerkkejä henkilöahmoista, joiden suhteissa korostuvat symbioottiset piirteet, kun ”henkilöt mieltävät itsensä ja toisen ajattelevan ja toimivan samoin ja olevan yhtä”. Esimerkiksi seitsemän veljestäkin ajattelevat usein kollektiivina. (Mt.: 92.) ”Äiti ja lapsi” -runossa äidin ajatukset ja kohtalo ovat samalla pienen pojan ajatukset ja kohtalo. Vaikka pojalle ei anneta tekstissä draamallisen monologin kaltaisia puheenvuoroja äidin tavoin, hänen kohtalonsa limityy saumattomasti äidin kohtaloon näkymättömän langan avulla.

Seuraavat säkeistöt kuvailevat tarkemmin lumihankeen tuupertunutta, kuollutta poikaa:

Kinoksella pieni poika istuu,
Lumi kiireellensä kimmeltää,
Kainalossa onpi paimenlaukku,
Laukus kaarnaleivän palanen.

Tammipakkanenpa seisautti
Vienon sydämmensä sykkinä,
Mut nyt ollos huoletonna aina
Kylmän, nälän tuskist, poikainen.
(Säkeistöt 24–25.)

Hankeen kuoleva poika kokee samanlaisen kohtalon kuin H. C. Andersenin klassikkosadun *Pieni tulitikkutyttö* (orig. *Den lille Pige med Svovlstikkerne*, 1845) kuvaama pikkutyttö, joka hänkin paleltuu nälkiintyneenä kuoliaaksi pakkaseen ja joka kuollessaan näkee edesmenneen isoäitinsä kurrottavan hänet taivaaseen.

Vastaavuudet ja romanttinen maailmanmalli

Pojan ja äidin samankaltaisen kohtalon vääjäämättömyyttä korostaakseen ”Äiti ja lapsi” -runo toistaa lähes samanlaisena säkeistön, jossa kuvataan myrskystä rauhoittunutta, äänetöntä luontoa (säkeet 21 ja 26). Neljänneksi viimeinen säkeistö kertoo sitä, kuinka taivaalla on jäljellä enää ”kelmee kuu”. Runon viimeiset kaksi säkeistöä laajenevat topeliaaniseksi näyksi, kuten Kiven tutkijoista erityisesti Rafael Koskimies (1974) ja V. Tarkiainen (1915/1984) ovat tulkinneet.

Runotarpa kertoa nyt tietää:
”Siellä kirkkauden kunnian
Onpi äiti poikans pienen kanssa;
Alas katsovat he hymyten.”

Mikä autuas tyynees katsannossa,
Sointo, rauha ijankaikkinen!
Heidän menneet päiväns kankahalla
Unelmana johtuu mielehens.
(Säkeistöt 28–29.)

Ennen edellä siteeraamiani runon kahta viimeistä säkeistöä runossa tapahtuu puhetilanteen muutos. Tyyli ja sävy muuttuu juhlavaksi ja yleväksi, kun runon kertoja suuntaa äänensä lukevalle yleisölle kertoakseen siitä, mitä äidille ja pojalle kuuluu kuoleman jälkeen. Säkeistö päättyy repiikin selkeästi sulkevaan lainausmerkkiin.

Toiseksi viimeisen ja viimeisen säkeistön välissä olevan asennonvaihdoksen jälkeen runon kertoja suuntaa äänensä jollekin, joka ei vastaa. Tilanne on samantyyppinen kuin Jyrki Nummen (2005) tulkitsessa *Kanervalan* runossa ”Ikävyys”. Siinä Nummen tulkinnan mukaan ”menetyksen ja katoavaisuuden tunteita ilmaistaan luonnon ja ihmiselämän rinnastuksin” ja ”lohdutuksen tunteita kuvataan vastaavasti ilmauksin, joihin sisältyy ajatus, ettei kuolema ole lopullinen vaan elämä jatkuu jossakin toisessa maailmassa tai olomuodossa” (mt.: 83). Tässä runossa romantisoidaan äidin ja lapsen kuoleman jälkeinen kohtalo: kuolema ei ole ollutkaan lopullinen, vaan nämä kaksi jatkavat elämäänsä jopa kuolemansa jälkeen – muistaen vain kultaisia muistoja menneestä ajasta. Luonto heijastaa heidän kohtaloaan.

Rafael Koskimies liittää ”Äiti ja lapsi” -runossa topeliaaniseen tyyliin erityisesti runon lopun, joka kuvaa, kuinka niin äiti kuin poikakin ”siirtyvät jatkamaan elämänsä taivaan kannella tuikkivina tähtinä” (Koskimies 1974: 121). Traagisesta kohtalosta on siirrytty idylliin piiriin, kun äiti ja lapsi ovat piirtyneet taivaan tähtikanteen. Koskimiehen tulkintaa tekee mieli täydentää: hyvän runon voi kernaasti nähdä laajemminkin kontekstissa eli vasten romantiikan maailmanmallia.

Jyrki Nummi (2005) on kirjoittanut Northrop Fryeen viitaten ”Ikävyys”-runoa tulkitsessaan, kuinka romantiikan maailmankuvassa universumi ymmärretään tilallisesti rakentuneeksi. Korkein taso on taivas, jossa on Jumalan valtakunta, jota symboloidaan taivaan tilametaforilla (kuu, aurinko ja tähdet). Toisella tasolla on maallinen paratiisi tai Edenin puutarha, jossa ihminen ennen synninlankeemustaan asui. Kolmatta tasoa edustaa ihmisen todellinen maailma, johon eläimet ja kasvit ovat mukautuneet, mutta jonne ihmislapsi ei aina tunne kuuluvansa. Neljännellä tasolla on helvetti tai demoninen maailma, joka kristinuskossa ei ole osa luonnon järjestystä vaan itsenäisesti syntynyt ja maanalainen. Nummen tulkinnan mukaan ”Ikävyyttä” hallitsee nimenomaan suunta alaspäin orfille poluille, vaarallisiin maanalaisiin valtakuntiin. (Nummi 2005: 72–73.)

”Äiti ja lapsi” -runo operoi romanttisen maailmanmallin eri tasoilla, ja niillä myös runon kaikkietävä kertojafokalisoiija kykenee liikkumaan. *Kanervalan* eri runoissa tätä liikehdintää neljän eri tason välillä toteutetaan eri tavoilla. Esimerkiksi ”Keinu”-runossa metaforinen runoilijan keinu antaa mahdollisuuden eri tasojen välillä liikkumiseen. ”Äiti ja lapsi” -runo on struktuuriltaan staattisempi. Ennen kuolemaansa äiti ja lapsi kuuluvat kolmannen tason maailmaan eli ihmisen todelliseen maailmaan, joka näyttäytyy kylmän talven kinosten kylmentämältä, kun taas paratiisia heidän haaveissaan edustaa kesäinen luonto. Korkeimmalle tasolle äiti ja lapsi pääsevät kuoltuaan – he ovat taivaankappaleina taivaankappaleitten joukossa. Demonista maailmaa lähelle runossa voidaan tulkita siirryttävän silloin, kun poika lähtee talvimyrskyn keskelle. Kyse on balladinkin tekstilajille ominaisesta liminaalisesta maailmasta, jossa sudet ulvovat kuin manan maan asukkaat ja levittävät äidin rintaan kuolon pelon.

Lopuksi en malta olla pohtimatta ”Äiti ja lapsi” -runossa ilmenevän vastaavuuksien idean yhteyksiä filosofi ja mystikko Emanuel Swedenborgin (1688–1772) tuotantoon. Kiven Swedenborg-innotteita on tutkittu jonkin verran (esim. Haapala 2012, Mahlamäki 2010, Sihvo

2002, Tarkiainen 1934). Kuten Tiina Mahlamäki (2010) ansiokkaasti on todistanut, Kivi oli tutustunut Swedenborgin tuotantoon ja käyttää sitä lähteenään. On selvää, että ”Äiti ja lapsi” -runo toteuttaa vastaavuuk-sien ideaa. Sudet vinkuvat yössä aivan kuin ne edustaisivat kuolleiden henkiä. Kuolleiden sielut nousevat taivaalle tähdiksi, ja maallista kohtaloa heijastetaan taivaaseen. Tapahtumien ja aiheiden tasolla tapahtuvaa heijastumista vahvistavat runossa myös tekstuaalisen tason heijastumiset eli säikeistöissä olevat toistorakenteet, jotka esiintyivät erityisesti äidin ja lapsen samanaikaista kuolemaa ja yhteistä kohtaloa kuvattaessa.

LÄHTEET

- Ekelund, Erik 1966: *Aleksis Kivi*. Suomentanut Caius Kajanti. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Caius Kajanti,
- Grünthal, Satu 1997: *Välkkyvä virran kalvo. Suomalaisten kaunokirjallisten balladien motiivit*. Helsinki: SKS.
- Haapala, Vesa 2012: ”Huomioita Aleksis Kiven Kanervalasta kokoelmana.” *Aleksis Kivi ja 1800-luvun runokieli* -seminaarissa pidetty esitel-mä. Julkaistu Haapalan Versoja-blogissa. Teksti luettu 7.11.2015 Internet-osoitteesta <http://versoja.blogspot.se/2012/11/huomioita-aleksis-kiven-kanervalasta.html>
- Hosiaisluoma, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Kivi, Aleksis 1944: *Kootut teokset IV. Runot ja kirjeet*. Helsinki: SKS.
- Kivi, Aleksis 2012: *Kirjeet. Kriittinen editio*. Toim. Juhani Niemi. Helsinki: SKS.
- Koskenniemi, V. A. 1935: *Aleksis Kivi*. 2. painos. Porvoo – Helsinki: WSOY.
- Koskimies, Rafael 1974: *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*. Otava, Helsinki.
- Kukkonen, Tiina 2015: ”Uppoudun ja tukehdun: Häpeästä kuoleman-toiveeseen ja itsemurhaan Aleksis Kiven teksteissä”. Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seura Ry:n lehti *Thanatos*. Vol 4. 1/2015. Teksti luettu 1.2.2016 Internet-osoitteesta https://thanatosjournal.files.wordpress.com/2015/6/kukkonen_uppoudun.pdf
- Lappalainen, Mirkka 2012: *Jumalan vihan ruoska. Suuri nälänhätä Suomessa 1695–1697*. Helsinki: Siltala.
- Lehtonen, J. V. 1931: *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelmana*. Helsinki: Otava.
- Lyytikäinen, Pirjo 2004: *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeksen laji*. Helsinki: SKS.
- Mahlamäki, Tiina 2010: ”Seitsemän veljeksen salattu maa. Emanuel Swedenborgin ideoiden läsnäolo Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä* -teoksessa.” *Sananjalka* 52 (2010), s. 163.
- McGuinness, Patrick 2015: *Poetry and Radical Politics in fin de siècle France: From Anarchism to Action française*. Oxford: Oxford University Press.
- Nummi, Jyrki 2005: ”Kuolla, nukkua vai uneksia? Aleksis Kiven ’lkävyys’ ja runoilijan metamorfoosit”. Artikkeliteoksessa Pirjo Lyytikäinen, Jyrki Nummi ja Päivi Koivisto (toim.) *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*, s. 66–103. Helsinki: SKS.

- Rahikainen, Esko (2009): *Impivaaran kaski. Aleksis Kivi kirjallisuutemme korvenraivaajana*. Helsinki: SKS.
- Sihvo, Hannes 2002: *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikansa*. Helsinki: SKS.
- Tarkiainen, Viljo. 1934: "Taivas, helvetti ja muita uskonnollisia piirteitä Aleksis Kiven runoudessa." *Aleksis Kiven satavuotismuisto*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 3. Helsinki: SKS.
- Tarkiainen, Viljo. 1984: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. 6. Painos. Ensimmäinen painos ilmestyi 1915. Helsinki: WSOY.
- Topelius, Zacharias 2010: "Zacharias Topelius skrifter I. Ljungblommor." Originaaliteos vuodelta 1846. Toimittanut Carola Herberts yhteistyössä Clas Zilliacuksen kanssa. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Teksti luettu 24.1.2016 osoitteesta http://topelius.fi/index.php?p=texts&bookId=1&language=fin#itemId=1_87.
- Turpeinen, Oiva 1986: *Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868*. Historiallisia tutkimuksia 136, Helsinki.
- Viikari, Auli 1987: *Ääneen kirjoitettu: vapautuvien mittojen varhaisvaiheet suomenkielisessä lyriikassa*. Helsinki: SKS.
- Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*. Helsinki: WSOY.
- Virrankoski, Pentti 2000: "Cajanus, Erik (1675–1737)." Henkilöartikkeli teoksessa *Kansallisbiografia*. Verkkojulkaisu. Artikkelin julkaistu ensimmäisen kerran 11.10.2000. Artikkelin luettu 8.12.2015 osoitteesta <http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2409/>.